

Предраг ПЕТРОВИЋ
Филолошки факултет
Универзитет у Београду
pedja611@yahoo.com

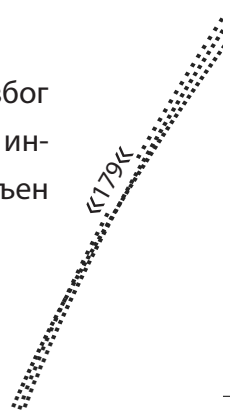
https://doi.org/10.18485/ikum_nbartulovic.2023.ch9

НА ПРЕЛОМУ НИКЕ БАРТУЛОВИЋА КАО РОМАН ЈЕДНЕ ГЕНЕРАЦИЈЕ

Сажетак: Роман *На прелому* (1929) тематизује судбину далматинске револуционарне омладине која је у годинама уочи и за време Великог рата била сведок и учесник урушавања деветнаестовековног друштва, његових постигнућа и вредности, и настанка новог доба. Бартуловићев роман реконструира атмосферу и дух једног бурног доба, целину живота једне генерације – од њихових погледа на живот и љубав, потом на политичка и друштвена питања која су се свом силином устремила на њих, до послератног разочарања и духовног клонућа. Ова књига данас нам се указују и као особени уметнички документ о томе како се на простору Далмације одвијала генеза југословенске идеје почетком двадесетог века. Колико је овај аутобиографски заснован роман био важан за Бартуловића, важан толико да би се могао назвати његовим животним делом, говори чињеница да се током Другог светског рата вратио овој књизи, прекомпоновао постојећа и дописао нова поглавља.

Кључне речи: роман, Велики рат, политика, југословенство, омладина, Далмација, приповедање, поетика

Међу многобројним романима насталим између два светска рата који су, што због вредносних а што због политичких разлога, остали на рубу књижевноисторијског интересовања, своје особито место има дело *На прелому* Нике Бартуловића. Објављен

1929. године, у едицији Коло Српске књижевне задруге, са предговором Владимира Ћоровића, роман је добио награду Министарства просвете Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Реч је, дакле, о књизи која је била запажена али, треба то одмах приметити, више због свог идејног, прецизније идеолошког усмерења, а мање због књижевних вредности. Иако не сапада међу наше наше најбоље међуратне романе, Бартуловићево остварење данас свакако заслужује пажњу, и то најпре због наглашеног односа између политике, као облика колективне праксе, и књижевности, као утврђене праксе уметности писања (Рансијер 2008: 7). Тај однос се нипошто не своди на пуку тематизацију политике или, пак, промоцију одређених ставова, већ на могућности учествовања књижевности у обликовању колективних вредности, идеала и традиције. Књижевност, како истиче Рансијер, „утиче на израду хоризонта видљивости, на начине дешифровања тог хоризонта и дијагнозе о томе какво је место појединца и заједнице у њему и шта они могу да чине“ (Рансијер 2008: 31). У случају Бартуловићевог романа тај хоризонт тиче се идеје југословенства и улоге књижевности у њеном формирању, што је и једно од кључних питања целокупног опуса овог аутора.

Већ је Владимир Ћоровић истакао је да у главном јунаку романа *На ѓрелому* Иви Тадићу „није тешко препознати г. Нику Бартуловића“, односно да „карбонарство Иве Тадића – то је карбонарство г. Нике Бартуловића и његове генерације“ (Ћоровић 1929: III). Аутобиографска заснованост, односно тип аутофикционалног приповедања, био је карактеристичан за многе међуратне романе, од *Дневника о Чарнојевићу* Милоша Црњанског до *Дана шесћої* Растка Петровића. Стваралаштво већине књижевника тога доба обележено је искуством Великог рата – од саме тематизације рата до развијених визија историје, друштва и човека, које су у знаку антрополошког нихилизма али и, као контрапункт томе, утопизма и витализма. Милош Црњански је присилно мобилисан и као аустроугарски војник борио се на фронту у Галицији. Фигура разочараног ратника који

тражи изгубљени завичај, биће изразита у романима овог аутора. На Источном фронту нашао се и Мирослав Крлежа. Трагични ратни догађаји развејаће његова младалачка убеђења и одредити га да судбину јужнословенских народа сагледа у идеалима социјалистичке идеологије. Иво Андрић део рата провешће у тамници у Марибору. Зато не изненађује што су простор тамнице и мотив заточеништва изразито присутни у његовој прози, од приповедака о Томи Галусу до *Проклеће авлије*. Мариборску ћелију Андрић је делио са Ником Бартуловићем, који се ту нашао због својих просрпских и пројугословенских ставова. Бартуловићева ратна судбина, у сплету политичког ангажовања и тамничког искуства, битно ће обележити његов опус – од драме у стиху *Бијегна Мара* (1922), написане према истоименом епу Луке Ботића, који носи визију слободе и верског помирења, до романа *Мој ђријаџељ Тонислав Малвасија* (1940), тог „дневника аутора из доба политичког тамновања наших свесних омладинаца у време Србијина окршаја са Аустријом“ (Секулић 1940: 619–620).

У причи о учешћу генерације младих бунтовних људи рођених у Далмацији око 1890. године, у бурним политичким и историјским догађајима друге и треће деценије двадесетог века, могу се у роману *На ѓрелому* препознати тенденције не само међуратног него и раног модернизма, из времена пре Великог рата. То се очитује понајпре у препознатљивој, готово типској фигури младог и незадовољног интелектуалца који из града враћа у завичај, карактеристичној за романе *За крухом* (1904) Иве Ћипика и *Бесѓуће* (1913) Вељка Милићевића. Управо ова дела су и најближа Бартуловићевој књизи: приповедачким поступком, продором у интиму јунака или наглашеним хронотопом завичаја. Тип књижевног јунака формиран почетком века биће у романима након Великог рата суочен са епохалним историјским променама, које дају нови (бе)смисао његовом животу.

У првој целини романа, насловљеној „Повратак“, наглашена је таква позиција јунака који се након дванаест година враћа у родни град.

«181»

Укрцавајући се на лађу што је из Сплита пловила за Стари Град, Иво Тадић је и нехотице био узбуђен и готово са страхом помишљао хоће ли га ко препознати (Бартуловић 1929: 1).

То је у романима с почетка прошлог века, али и касније, рецимо у *Поврајку Филија Лаџиновића* Мирослава Крлеже, била врло атрактивна приповедачка ситуација, која отвара мноштво идентитетских питања, мотивационих токова и амбивалентних осећања. Контрастирају се описи суморног живота у Београду, где је Иво секретар у једном министарству, са успоменама на родни дом и детињство, буде се наде, радозналост и узбуђење због сусрета са старим пријатељима, претпоставке о томе шта се и колико променило у завичају, те, коначно, јавља се у јунаку слутња да је у простору у којем је поникао – сада, ипак, странац. Индикативно је да ће се Тадићев однос према завичају – од наде у обнову некадашње присности са родним тлом до спознаје да то, неминовно, није више онај свет, култура и људи који постоје у његовим успоменама – посебно манифестовати у осећањима и асоцијацијама које у Иви буди завичајни говор:

Надао се, чим угледа Сплит, да ће читаво дуго одсуствовање бити збрисано, а чим чује први звук домаћег говора, да ће му се сва прошлост указати, као тек јуче прекинута. Разговор се водио у оном истом прастаром наријечију, чији су гласови и у туђини мирисали Иву по црквеним пергаментима и рибарским уљаницама, али баш тај мирис као да се изгубио. Увукле се нове ријечи нови нагласци (Бартуловић 1929: 2).

Као и Гавре Ђаковић у *Бесџућу* или Филип Латиновић, јунак Крлежиног романа, и Иво Тадић осетиће се као неко ко је у далеком свету залутао, и треба да пронађе прави пут, да разреши идентитетску кризу, која ће се показати и као криза читаве генерације којој припада.

Сусрет са родним градом покренуће у јунаку старе немире и пробудити сећања на прошлост, тако да ће следећа целина романа, насловљена „Јутарње љубави“, бити ретроспекција минулих, младалачких времена и заноса. Додатни мотив за јунаков повратак у прошлост биће и ужасавајућа чињеница да је рат разорио његову породицу – отац и мајка су мртви, брат је погинуо у вртлогу рата, сестра се са мужем одселила у Америку. Да ли су те жртве имале смисла и колико их ново, послератно доба цени?

Више неголи иједан од значајнијих романа тога доба објављених у Београду током двадесетих година, *На прелому* је роман фокусиран на судбину генерације која је била сведок и учесник урушавања деветнаестовековног друштва, његових постигнућа и вредности, и настанка новог доба. Описујући ту генерацију југословенске омладине Милан Богдановић у приказу Бартуловићевевог романа истиче да је „вредност и лепота тог омладинског покрета у смелим и полетним идејама, у високом идеализму до самопрегоревања, у моћној вери у свој позив, у енергији, у вољи, у храбрости, у страдању“ (Богдановић 1930: 537). Преломни период у којем је та генерација учествовала и обликовала га, одвијао се од Анексионе кризе, балканских и потом Првог светског рата, до распада Аустроугарске и стварања Краљевине СХС. То су догађаји који у највећој мери формирају историјски и смисаони контекст Бартуловићевевог романа. У писму Владимиру Ћоровићу, Бартуловић то и каже: ово је „роман наше генерације, бар оне која је живела и радила у Далмацији, и уједно – преко једног типичног нашег градића – роман свих тих градова Приморја, проживљен у раздобљу отприлике између г. 1910. и 1925“ (Ћоровић 1929: III–IV). У том временском оквиру приповедача интересују првенствено реакције, расположења, колективне страсти и индивидуални пориви изазвани низом догађаја који су постепено водили до Сарајевског атентата. У хронолошком и градацијском низу расту тензије, одушевљење и забринутост, које

у Старом Граду на Хвару, али и широм Далмације, изазивају вести о атентату Богдана Жерајића на генерала Варешанина 1910. и Луке Јукића на бана Славка Цуваја, затим о борбама и успесима Србије у Првом и Другом балканском рату, те, коначно, вест о Сарајевском атентату јуна 1914, и објаве рата, која је потом уследила.

Више него историјски или политички, *На њрелому* је роман који жели да реконструише атмосферу и дух једног бурног доба, целину живота једне генерације, њихове погледе на живот, љубав, па, наравно, и на политичка и друштвена питања која су се свом силином устремила на њих. Такав наративни интерес повезује Бартуловићев роман са завршним поглављима Андрићеве *На Дрини ћуџрије*, посвећеним вишеградским младићима, различите националности, идеолошких опредељења и социјалног статуса, који на мосту воде расправе о стању и будућности Европе, јужнословенских народа, и модусима њиховог уједињења. Међутим, док ови јунаци укрштају супротстављене интелектуалне ставове, прожете идејама из књига Јована Цвијића, Карла Кауцког или Августа Бебела, у чему се свакако огледа и полифонијска сложеност Андрићеве политичке имагинације, дотле протагонисти Бартуловићевог романа остају привржени романтичарским заносима борбе, слободе и уједињења, који ће се расплинути у друштвеној стварности поратног доба. „Није то била политика, већ романтизам“, прокоментарисаће младе карбонаре девојка Вера.

Уводна поглавља друге целине романа, „Јутарње љубави“, прате постепено формирање националне свести омладинаца у Далмацији, понајпре на Хвару, о (југо)-словенском идентитету и потреби за активним учешћем у ослобађању и уједињењу са Србијом као Пијемонтом, што врхуни у време балканских ратова. У буђењу те свести кључну улогу имала је романтичарска и народна поезија, коју младићи читају и казују на народним зборовима – „Смрт Смаил-аге Ченгића“ или „Смрт мајке Југовића“, као и песме које у том духу сами пишу, попут оне коју Звонко рецитује пред окупљеном масом.

Тај, до јуче „непоправљиви подруживач“, чувши за једну српску победу над Турцима у Првом балканском рату, изненада скочи на сто „као да је добио крила и гласом каквог никада нико није код њега чуо, стаде да кликће:

А ми овамо, са плавог Јадрана,
гдје голи крш цвате, умјесто ружа,
Славјанство хоћемо, све до Јапана
до пошљедне хриди код Палагружа!

Хоћемо слогу, снагу и понос,
ми дјеца сунца, мора и вјетра,
и чекамо вјерно – јер доћи мора!
нашега краља, нашега Петра!

(Бартуловић 1929: 67)

Тако се поезија у Бартуловићевом роману указује као важан чинилац формирања националне и политичке свести и акције, обликујући онај, како га Рансијер назива, „хоризонт видљивости“ у којем појединац и заједница налазе своје место. У исти мах, књижевна дела попут романа *На њрелому* данас нам се указују и као особени уметнички документи захваљујући којима можемо пратити како се одвијала генеза југословенске идеје, која се током деветнаестог и почетком двадесетог века профилисала кроз књижевно стваралаштво и културну активност.

И у време када је објављен, критика је овај роман препознала првенствено по тенденцији да „оживи у једној уметничкој истини све што су била таласања те генерације, њена вера и њена мистика, њена унутрашња ватра и њена фаталност“ (Богдановић 1930: 538). У „оживљавању“ такве уметничке истине о заносима једне генерације важно место

«185»

у роману имају не само идеали и надања тих младих људи него и њихова разочарања и губитак илузија у сусрету са историјском и друштвеном реалношћу. У том смислу занимљиво је поглавље у којем се описује кратки Тадићев боравак у Београду, на путу за Праг, уочи Великог рата.

Како се приближавао Београду, Ивом је овладало необично узбуђење. Био је то први пут што ће стати ногом на тле слободне отаџбине и видјети бијели град својих сања. За њих све био је Београд и Мека и Јерусалим! Замишљали су га као неки зелени врт у коме људи пјевају и веселе се слободни, а војска пролази окићена трофејима. Дјеца у школи уче само о Хрватској и Далмацији, о Босни и Словенији. Чим неко дође из тих крајева, сви га љубе у чело, воде га по врту да се наужива њихове слободе и на расстанку му кажу: Не бојте се, још само мало! (Бартуловић 1929: 115–116).

Овај Ивин занос брзо ће се распршити на изрованим и каљавим београдским улицама, пред чађавим кућерцима и у прљавим кафанама. Али и поред тога, он ће „побожно“ гледати кршне стражаре краљевске гарде и бити опчињен погледом са калемегданске тврђаве на равнице дуж Саве и Дунава.

Сам наслов последње целине „Поломљена копља“ (тако је и сам роман првобитно требало да се зове) упућује на стање духовног клонућа у годинама након рата. Ратна дешавања у роману нису непосредно представљена, фокус приповедања је на њиховим трауматичним последицама, што је карактеристично и за *Дневник о Чарнојевићу* или *Црвене мајле*. Владимир Ћоровић поменуће и Ремарков роман *На зајагу нишџа ново*, у којем приповедач вели да „ова књига не треба да буде ни оптужба ни исповест. Она покушава да дâ обавештење о једној генерацији која је ратом сатрвена, иако је умакла његовим гранатама“, што је блиско и Бартуловићевој књизи (Ћоровић 1929: V).

Уместо негдашњег борбеног духа, Хваром и Далмацијом преовладала је туробна атмосфера у коју се, у првом тренутку, сасвим утапа и Иво Тадић. Он и у Београду води суморан чиновнички живот, „разапињући се по надлештвима, тражећи неки бољи залагај и неко сигурније мјесто, у тој хајци између толико супарника, жустријих и са бољим везама“ (Бартуловић 1929: 3). Предратна борба за праведнији и хуманији свет и за велику заједницу јужнословенских народа претворила се у бескрупулозну борбу за боље плаћену чиновничку позицију у надлештвима и министарствима нове државе. Сећајући се преминулог брата и оца, Иво се, након повратка на Хвар, исповеда својим пријатељима. Свако од њих носи ратно искуство – Иво је био у тамници и прогонству, неки су били насилно мобилисани у аустроугарску војску, док су други пребегли и придружили се српској војсци. Поредићи себе са морнаром који након тешког бродолома наставља да плива морем, иако се његово срце више не весели таласима и сунцу као некада, Тадић вели:

Живот је за мене добијао смисао само по томе што сам вјеровоа да изван свих тих грубости што је накотио рат постоји један свијет у који се треба вратити и који је јемство да се и остало може препородити. Да нисам тако мислио, морао бих да очајавам, а ја нисам никако рођен за то. И на дну рушевина ја бих нашао неку подртину вјере и вуцарао се даље... (Бартуловић 1929: 143).

Од тог тренутка почиње постепено буђење његовог активизма, у чему важну улогу има додир са виталистичком снагом мора и обилазак завичајних простора који су обележили његово одрастање, каква је црква у Старом Граду у којој се лепотом и мистиком издваја слика „Полагање у гроб“ Палме Млађег. У низу разговора које води са мештанима Иво спознаје њихово разочарање и незадовољство првенствено због тешке социјалне ситуације. У новој држави јесу стекли слободу, али остали су

«187»

сиромашни и присиљени да се исељавају, махом у Америку. „Кад имамо демократију и слободу, хоћемо да имамо и цивилизацију!“, казаће мештар Фране (Бартуловић 1929: 152). Осећајући се одговорним за такво стање Иво, у завршном делу романа, држи говор земљацима окупљеним збору, покушавајући да нађе неко зрно вере и наде због кога у поратним годинама вреди остати и живети на Хвару. Изведен у монотоном ритму и лишен реторичке страсти, његов говор више подсећа на дуги есеј него на обраћање пред скупом. Ипак, тај говор је свакако врхунац патриотског и хуманистичког ангажмана Бартуловићевог романа. Иво у безвољности, отуђености али ратним трагедијама које су сви искусили, види главне узроке послертне клонулости.

Ми сами смо данас изгубљени синови. Рат нас је разнио по свакојаким градовима и заблијестио нас је сјај туђине. Сад хоћемо ван одавде. Где било и како било, само ван! Причамо да је овдје најгоре и – стид ме казати – замрзили смо рођену груду. Тежак је замрзио земљу, а рибар мрежу. Док се прије пјевало, данас се проклиње. Па како да никне плод из те жучи? (Бартуловић 1929: 244).

Позив земљацима да се не исељавају него да остану на јадранској обали, да не потцењују лепоту и могућности родног тла те да радом превазиђу малодушност и безвољност, не наилази на општу подршку. Ипак, док одлази са острва, Тадићу се чини да је скинуо велики терет са душе и са својим земљацима поделио искрену жељу да се превлада послератна колективна летаргија и разочарање.

Колико је овај аутобиографски заснован роман био важан за Нику Бартуловића, важан толико да би се могао назвати његовим животним делом, говори чињеница да се током Другог светског рата овој књизи вратио. Прекомпоновао је постојећа и дописао нова поглавља, тако да су се између „Јутарњих заноса“ и „Поломљених копаља“ нашле две обимне целине – „Извиђања и чарке“ и „Башкарење на ловорикама“. Рукопис је нарастао

на неколико стотина страница, и под библијски интонираним насловом *Глас из јоруће* *јрма* биће објављен тек 2003. године, у издању Српског књижевног друштва Просвјета из Загреба. Као што је познато, Бартуловић је, након априлског слома 1941. и неуспешног покушаја да напусти земљу, рат провео у Сплиту, где ће га октобра 1944. ухапсити партизани. Стрељаће га, под неразјашњеним околностима, фебруара 1945. године, на путу од Обровца према Топуском. Тек почетком овог века, скоро шездесет година након ауторове смрти, овај се рукопис појавио пред читаоцима, при чему његов приређивач Чедомир Вишњић истиче да га је Бартуловић писао у ратном Сплиту „без библиотеке и друштва пријатеља из младости, [...] у сталном страху од хапшења“ (Вишњић 2003: 457).

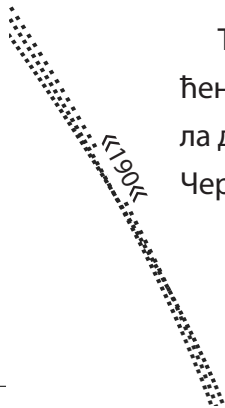
Бартуловић је у новој верзији романа задржао постојећи сижејни оквир о јунаковом доласку и боравку у Старом Граду, али је унутар њега вишеструко проширио ретроспективне делове о деловању југословенски оријентисане омладине у Далмацији уочи Великог рата. Иако није дошло до значајније промене у карактеризацији главног јунака, он је сада политички самосвеснији и активнији у сусретима са бројним представницима политичког и књижевног живота, који су, углавном, аутентичне историјске личности попут Владимира Черине, Тина Ујевића, Гаврила Принципа, Јована Скерлића или Милана Ракића. Међутим, они су у роману сведени на заступнике одређених идејних и политичких ставова, остајући само „папирне“ конструкције чија се функција исцрпљује у томе да реконструишу једно време. У том смислу могло би се рећи да проширена верзија романа није добила на књижевном квалитету колико на документарној вредности. Роман је у још у већој мери постао аутобиографски заснована хроника једног узбурканог доба и генерације која је у том добу покушала да се снађе и да у њему активно учествује. Није тешко претпоставити да је Бартуловић у проширену верзију романа унео многе ставове, искуства и дилеме који су обележили како његов живот тако и ситуацију у југословенској држави у времену од објављивања

прве верзије, 1929. године, до почетка Другог светског рата. Та питања тичу се првенствено генезе српско-хрватских односа, као и позиције Хрватске у геополитичком троуглу између Беча, Будимпеште и Београда. Дакле, иако се временски оквир у којем се одиграва радња романа није променио, тај оквир је смисаоно и идејно проширен јер су у њега пројектована искуства кризе и распада Краљевине Југославије. Бартуловић је трагао за одговорима шта је одредило српско-хрватске политичке сукобе, и колико су они зачети још у време док заједничка држава није ни била формирана, дакле у доба постојања Аустроугарске.

Претежни део поглавља „Извиђања и чарке“ одвија се у редакцијама револуционарно оријентисаних омладинских часописа и на зборовима у Хрватској и Далмацији уочи Великог рата. Млади људи воде полемике у којима се „чинило да је сваки усклик бомба, а свака реченица шрапнел, какву су експлозију изазвале, сабиту динамитом и одобравањем“ (Бартуловић 2003: 185). Сукобљавају се припадници различитих политичких фракција – франковци, праваша, аутономаши, југословенски оријентисани. Тако на једном збору у Сплиту Иво Тадић слуша говор младића Грге о позицији Хрватске у двојној монархији:

Морамо се држати начела „Пушком на Беч!“, као што је говорио Анте Старчевић, не пушком на Београд као што говоре франковци, који су изневјерили и Старчевића и праваштво... Сваки онај Хрват који чека да му тлачитељ дарује слободу, или који се нада да ће му помоћи, нека смјеста положи главу на пањ и нека се помири са судбином јагњета. Али ми нећемо да чујемо за јагњад, већ за вукове! (Бартуловић 2003: 185).

Тадић је посебно заинтересован за питање српско-хрватских односа, који су оптерећени бројним несугласицама из прошлости. С једне стране, близак му је став Франа Супила да су сукоби међу балканским народима верски засновани, али му пажњу привлаче и Черинине социопсихолошке анализе које полазе од тога да је српство сачувало нешто

од изворног, сељачког витализма који нацију гура само у једном правцу – ка потпуном ослобођењу и независности, док је погоспођено хрваштво постало „ушкропљено“ и придворно, упорно налазећи компензацију за изгубљену слободу у различитим политичким нагодбама са Бечом или Пештом. Иво се онда пита да ли ће омладински покрет, окупљен око идеје југословенства, успети да превазиђе верски и политички јаз.

Јер нико не пориче да су Хрвати имали разлога да се љуте на Србе због тога што су подржавали Куена, једнако као што су Срби у Босни имали разлога да се љуте на Хрвате због тога што су подржавали Калаја. Међутим прошло је већ неколико деценија што млађи Хрвати иступају заједно са млађим Србима. И да ће то бити у стању да затрпа јаз? (Бартуловић 2003: 204).

У роману *Глас из јорућеј ірма* вишеструко је проширена епизода Тадићевог боравка у Београду. У српској престоници Иво упознаје младог Босанца Гавриловића (Гаврила Принципа), који је „набит као пушка и оштар као кресиво“, Јована Скерлића и Милана Ракића, посећује редакцију *Српској књижевној іласника*. Скерлић је представљен као либерални интелектуалац, присталица српско-хрватског јединства, које се може остварити једино јачањем демократије. Ипак, на Тадића јачи утисак оставља песник Ракић. Сећајући се стихова из песме „На Газиместану“ („Данас нама кажу, деци овог века...“), Иво преиспитује свој и песнички укус своје генерације:

Не треба ни говорити да је омладина, наравно, исто тако радо читала и Дучића и Шантића. Али савршеност Дучићевих сонета чинила се Тадићу премало народска, док је Шантићевом бојном покличу недостајала дубља мисаоност, Ракић напротив није ударао у добоше, нити је проналазио сложене облике. [...] И све о чему пјеваше непосредном, кртом и, могло би се рећи, прозном дикцијом која се задржаваше у памћењу као каденца дечије успаванке (Бартуловић 2003: 246).

Проширена верзија романа добила је још наглашеније одлике романескне хронике једног доба, синтезе политичких, књижевних и друштвених токова уочи Великог рата. Иако дело није превише добило на уметничком квалитету, та проширења свакако потврђују оцену Исидоре Секулић о Бартуловићевим особеним приповедачким квалитетима.

Искрен је на најсимпатичнији начин доброг човека; литерарни стил му се родио из живе речи којом се увек борио за правду, лепоту и хармонију; приповедач је постао из љубави, наивне и зналачке истовремено, за све што живи (Секулић 1940: 202).

Међутим, коју годину пре објављивања *Гласа из јорућеј њрма* Нико Бартуловић је неочекивано оживео као књижевни јунак запаженог романа *Прошао живој* (1997) Јована Радуловића. У испреплетеним причама о страдању Срба далматинског приморја и загорја, у временском распону од Другог светског рата до средине деведесетих година прошлог века, као епизодни јунак појављује се и „национални бард, књижевник, управник сплитског казалишта“ (Радуловић 1997: 159). Бартуловић је представљен у предсмртним тренуцима, док га фебруара 1945, на ледини између Обровца и Топуског, спроводи партизанска тројка. Слутећи да је смрт близу, он се поверава свом сапутнику, такође ухапшеном, Нићифору Мочивуни, школском надзорнику.

Требао сам у Италију отићи, све је било спремно, сестра ме наговарала, али је не послуша... Био сам једно вријеме секретар масонске ложе у Сплиту... Можда се сад неко свети (Радуловић 1997: 160).

Улазећи у кратку расправу са једним од партизана о надлежностима „народног суда“ Бартуловић убрзо схвата да је моћ тог новог суда, иако правно сумњива, далеко већа од оних аустроугарских институција пред којима је некада био осуђиван.

Революција и њен суд... Спаса нема... Којег сам ђавола постао књижевником? Могао сам бити морнар; можда бих постао и капетан брода (Радуловић 1997: 162).

Док невешто копа гроб у који ће ускоро пасти под куршумом метака, Бартуловић проговара гласом песника:

Нићифоре, брате мој, суђено нам је да почивамо заједно, у незнаном гробу, у шикари и драчи... Жалобним плачем, горски вјетрови пјеваће нам успаванку! (Радуловић 1997: 162).

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

Бартуловић 1929: Нико Бартуловић. *На ѓрелому*. Београд: Српска књижевна задруга.

Бартуловић 2003: Niko Bartulović. *Glas iz gorućeg grma*. Zagreb: Srpsko književno društvo Prosvjeta.

Бартуловић 2021: Нико Бартуловић. *На ѓрелому*. Београд: Порталибрис.

Богдановић 1930: Милан Богдановић. „Нико Бартуловић: *На ѓрелому*“. *Српски књижевни гласник*, књ. XXIX, бр. 7: 537–539.

Вишњић 2003: Čedomir Višnjić. „Niko Bartulović, apostol jugoslavenstva“. Pogovor u: N. Bartulović, *Glas iz gorućeg grma*. Zagreb: Srpsko književno društvo Prosvjeta.

Петровић 2021: Предраг Петровић. *Хоризонџи модернисџичкој романа*. Београд: Чигоја штампа.

Радуловић 1997: Јован Радуловић. *Прошао живоџи*. Београд: Српска књижевна задруга.

Рансијер 2008: Žak Ransijer. *Politika književnosti*. Prev. Marko Drča i dr. Novi Sad: Adresa.

Секулић 1940: Исидора Секулић. „*Мој ѓријаџељ Тонислав Малвасија Нике Бартуловића*“. *Српски књижевни гласник*, књ. LX, бр. 8: 619–624.

Ћоровић 1929: Владимир Ћоровић. „Нико Бартуловић“. Предговор у: Нико Бартуловић, *На ѓрелому*. Београд: Српска књижевна задруга.

Predrag Petrović

NA PRELOMU BY NIKO BARTULOVIĆ AS A NOVEL OF A GENERATION

Summary

The novel *Na prelomu* (1929) describes the Dalmatian revolutionaries before, during and after the Great War. Young people were witnesses and participants in the collapse of nineteenth-century society, its achievements and values, and the emergence of a new age. Bartulović's novel reconstructs the atmosphere and spirit of a stormy era, the whole life of a generation: their views on life and love, political and social issues, up to post-war disappointment and spiritual decline. Today, this book is shown to us as an artistic document about how the genesis of the Yugoslav idea took place in Dalmatia at the beginning of the twentieth century.

Keywords: novel, Great War, politics, Yugoslavia, youth, Dalmatia, narration, poetics

